

تصویری از کتاب «نقشه راه هدایت در دنیای مدرن»

نشر باخ

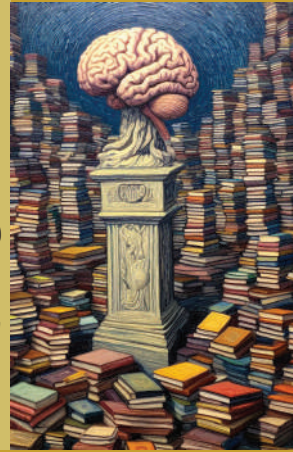
پرسشهای اصلی «نقشه راه»

مسئله و موضوع اصلی این نوشتار، در قالب این پرسشها نمایان شده است:

- چگونه در دوران مدرن، باید به حمایت هوشمندانه، راهنمایی، تبلیغ و تجهیز مؤثر نسل گریزپای و پرسشگر جدید، برای زندگی بهتر و خدایسندانه تر مبادرت ورزید؟
- چگونه می توان شهروندانی برای زیست مؤمنانه در دنیای مدرن اومانیستی تربیت کرد تا با بهره گیری از آورده های آن، زندگی مؤثر، مفید و سازنده ای، مطابق و منطبق بر رضای الهی داشته باشند؟
- فارغ از رویکرد دینی، شهروند امروز باید به چه آموزه ها و مهارت هایی مجهز شود تا در بحران های پیشرو سربلند بیرون بیاید؟
- چه باید کرد؟ اولویت ها چیست و از کجا باید شروع کرد؟ چه نقشه راهی پیش روی ماست؟

بدون تردید، پرسش هایی از این قبیل، «پرقدردن ترین مسئله و معضل فرهنگی در جوامع اسلامی» بوده و هست. این پرسش ها، اینک، به نگرانی روزانه فعالان فرهنگی، مذهبی و اجتماعی جامعه تبدیل شده است. امروزه، شرایط آن چنان است که تمامی افراد و جریان هایی که دغدغه دین و هدایت دارند، با هر شاخص و نگاه، نگرانند! زمانه به گونه ای دگرگون شده که موضوع رساندن سالم و کارآمد پرچم دین به دست آیندگان، جناح چپ و راست نمی شناسد. همگان می بینند که از زمین و آسمان، پرسش ها و شبهات ایمان سوز بر سر نسل جدید می بارد؛ به شکلی که کمتر موضعی از دیانت است که به سنگی، هدف گرفته نشده باشد. امید است این مجموعه بتواند به کار هر مسلمان دلسوز و حساس به امر تربیت، تبلیغ و هدایت بیاید.

(مخاطب) این نقشه راه کیست و این نوشتار به کار چه کسانی می‌آید؟

۱ اصلی‌ترین و مهم‌ترین مخاطبان این نوشتار، «**نهادهای و فعالان فرهنگی مذهبی**» می‌باشند. بیش از همه امید می‌رود «**مدیران راهبردی و فعالان فرهنگی با مسئولیت بیشتر و مخاطبان گسترده‌تر**»، از این نقشه راه بهره ببرند. هرچند که عنوان «**فعالان فرهنگی مذهبی**» می‌تواند خود، طیف وسیعی را پوشش دهد؛ از یک مدیر تا یک مربی آموزشی؛ از نهادهای مردمی تا مسئولان دولتی مرتبط؛ از مبلغان دلسوز تا مسئولان حوزه‌های علمیه و در آخرین مرحله، حتی یک پدر و مادر حساس به تربیت دینی، می‌توانند مخاطبان جدی این نوشتار باشند. مطالب کتاب علاوه بر ارائه یک (نقشه راه) شامل موارد مختلف دیگری است که می‌تواند به «**تقویت و تجهیز فعال فرهنگی**» بینجامد. به بیان دیگر این نقشه راه، فقط یک هندبوک تربیتی نیست؛ کتابی در جهت ارتقای دانش، توان و مهارت فعالان فرهنگی نیز هست. به دنبال آموزش ماهیگیری و ایجاد توانمندی بیشتر در تحلیل مسائل و قدرت انتخاب راهکارهای مناسب در چنین مخاطبانی است تا خود بتوانند در شرایط مختلف اقدامات مؤثر، مناسب و متناسب داشته باشند.

۲ لازمه زندگی مؤثر و آگاهانه در هر عصر و زمانه‌ای، آشنایی عمیق با آن دوره تاریخی است. از این رو، این نوشتار فارغ از امر تربیت و هدایت، می‌تواند به کار هر شهروند دنیای امروز نیز بیاید؛ زیرا که نمایشگر جلوه‌های مهمی از ویژگی‌های «**دوران ما**» است. به عنوان نمونه، ما در مسیر ارائه راهکارهای هدایت، به معرفی **جریان‌های پر قدرت پیش رو (ترندها = Trends) و آموزه‌ها و مهارت‌های مورد نیاز هر شهروند جامعه جهانی برای زیست مؤثر در دنیای امروز** می‌پردازیم که دانستن آن برای هر فردی واجب است. علاوه بر این، بخش قابل توجهی از این کتاب به «**انسان‌شناسی**» و چگونگی ایجاد اقتناع و تغییر در اندیشه و رفتار وی اختصاص یافته؛ زیرا که هدایت دینی نیز ماهیتی غیر از ایجاد تغییر در مخاطب ندارد. از آنجاکه انسان موجودی است اجتماعی و در تعامل با دیگران، آشنایی با مباحثی چون «**الگوهای اقتناع**»، «**تکنیک‌های اقتناعی**» یا «**ارتباط مؤثر**» و ... برای هر انسانی ضروری است. این قسمت‌های بحث، می‌تواند مخاطبان فراگیری داشته باشد.

۳ بخش‌های جزئی‌تر کتاب نیز می‌تواند مخاطبان خاص‌تری داشته باشد؛ مثلاً بخش «**جریان‌شناسی‌های فرهنگی و پرسش قرن**» این پتانسیل را دارد که مستقلاً برای مثلاً «**جامعه دانشجویی**» نیز قابل استفاده باشد تا اطلاعات موجود در آن به «**رشد بینش، همت و غیرت دینی**» و «**قدبلندی فرهنگی**» آن‌ها بینجامد.

آنچه در انتخاب مدل برگزیده برای هم عرضه و هم تولید (نقشه راه) نقش اساسی داشته، پدیده «**موزائیکی بودن مخاطبان**» در این پروژه است. فعالان فرهنگی قرار است در جامعه شیعه ایرانی و به‌ویژه نسل جوان آن، اقدام به کار تربیتی و فرهنگی کنند. این جامعه، به دلایل مختلف شرایط بسیار متنوع و ناپایداری دارد. قلمروی جغرافیایی، تنوع سرزمینی، ویژگی‌های قومی، تنوع فرهنگی و زبانی، ترکیب جمعیتی، وضعیت ساختاری (مرکز نشینی یا حاشیه‌نشینی) در ایران، شرایط اقتصادی، اجتماعی و حتی بین‌المللی کم و بیش منحصر به فرد و کم سابقه، از آن جمله‌اند.

در ایران با توجه به سابقه تاریخی عمیق خود، پدیده «**هویت چند تکه**» نیز وجود دارد؛ هویت عمیق اسلامی در کنار هویت تاریخی ایرانی، هویت‌های قومی و هویت جذاب متأثر از دنیای مدرن و متجدد در ایرانیان قابل ردیابی است. گونه‌های دین‌ورزی نیز در ایران متنوع شده و طیف گسترده‌ای از سنتی، پاک‌دلی و معنوی، روشنفکرانه، سکولار، رادیکال و بنیادگرا و ... را شامل می‌شود. برای برخی، دین، عنصر محوری هویت و برای بخش گسترده‌ای نیز دین، جزئی از هویت و نه عنصر اصلی هویت آنان است. **این ویژگی موزائیکی چند وجهی باعث می‌شود که نباید و نتوان نسخه واحدی برای همه مخاطبان نوشت.** این شرایط از جهات مختلف بر این نوشتار تأثیر گذاشته است.

«**تحلیل SWOT**» مبنا و مدل برگزیده برای این «پژوهش و پروژه» است. «**ساختار مفهومی نقشه راه**» نیز بهره‌گیری از همین ایده را تقویت می‌کند. از این رو «**نقشه راه**» کوشیده در هر چهار بخش تهدیدها، فرصت‌ها، نقاط قوت و ضعف به ارائه فهرست‌های فراوری شده اقدام کند تا نهاد یا فعال فرهنگی بر اساس مخاطبان خود، به انتخاب و تکمیل آن‌ها اقدام کنند. این مهم، در بخش «**فهرست مهارت‌ها**»، «**فهرست اولویت‌ها**» و «**فهرست ترندها و مهارت‌های فرهیختگی**» نیز تکرار شده است. روش‌های «**فرا تحلیل**» و «**فرا ترکیب**» نیز الگوی اصلی حاکم بر پژوهش‌های شکل گرفته در این کتاب است.

برای طراحی و اجرای هر پروژه ناظر به «تبلیغ و هدایت دینی در دنیای مدرن» در کلی‌ترین نگاه، می‌توان دو مرحله اصلی زیر را برای رسیدن به نتیجه مطلوب شناسایی کرد:

- ۱ مطالعه و طراحی یک «نقشه راه = Master Plan» مناسب و شناسایی راهکارهای متناسب
- ۲ اجرایی کردن راهکارهای برگزیده و مناسب بر اساس آن نقشه راه در فضای واقعی، متناسب با شرایط ویژه هر گروه مخاطب

ما در این نوشتار بر اساس تعریف، صرفاً روی قسمت نخستین، یعنی «طراحی و تولید نقشه راه» متمرکز خواهیم بود. هرچند که برای تبلیغ و هدایت در صحنه عمل، باید بر اساس و با کمک «نقشه راه»، وارد «فضای اجرایی و عملیاتی» شد. هدف از هر نقشه راهی، تنها «ریل‌گذاری» است. ترسیم و دفاع از مسیری که با عبور از آن بتوان به اهداف مورد نظر دست یافت؛ پس قرار نیست طرح درس‌ها و برنامه‌ها و نحوه اجرا و آموزه‌های جزئی، مگر در حد نمونه و مثال برای فهم بهتر موضوع، در این نوشتار ارائه شود. کشف و معرفی «نقشه راه»، خود به اندازه کافی، بزرگ، حساس و مهم هست تا بحث مستقلی را نیاز داشته باشد. در سایر مباحث نگارنده، تولیدات دیگری برای اجرایی کردن راهکارها بر اساس این نقشه راه سامان داده شده است.

در مقام «طراحی نقشه راه»، پنج بخش اصلی زیر ناظر به تفکیک مفهومی «نقشه راه» شکل گرفته است:

۱ در بخش «نقاط داغ» به موضوعاتی چون مسئله‌شناسی، آسیب‌یابی، شناسایی و تحلیل نقاط ضعف و تهدیدهای پیرامونی در امر تربیت و هدایت دینی با توجه به شناخت دقیق مخاطب (مخاطب‌شناسی) و ویژگی‌های عصر و زمانه (زمان آگاهی) می‌پردازیم. این نقاط داغ، تنها به نقاط ضعف و تهدیدها محدود نمی‌شود؛ بلکه از جمله، شامل موارد حساس دیگری که مورد اهتمام شارع است، ولی در سلوک دیندارانه و برنامه‌های تربیتی ما مغفول واقع شده نیز می‌گردد.

۲ در بخش «نقاط قوت و فرصت» به شناسایی نقاط قوت دین و دین‌داران و همچنین فرصت‌های پیش رو در دنیای مدرن برای هدایت دینی خواهیم پرداخت. لازمه این مهم نیز شناخت بهتر مخاطب و زمان آگاهی است. ما در فصل مهمی با عنوان «فرصت‌هایی از جنس ویتترین»، بسترها، موضوعات و فرصت‌هایی که برای انسان مدرن جذاب است و پتانسیل عرضه مفاهیم دینی را هم در خود دارند، شناسایی و معرفی می‌کنیم. در قالب راهکارها، بخش قابل توجهی از کتاب به چگونگی بهره‌برداری از این ویتترین‌ها اختصاص یافته است.

۳ بخش «رویکردها و مبانی» به تعیین و معرفی رویکردها، پیش‌فرض‌ها و مبانی حاکم بر راهکارهای این «نقشه راه» می‌پردازد. این موارد در انتخاب راهکارها و تعیین اولویت‌ها نقش اساسی داشته و در فهم الگوی مناسب و مطلوب برای تربیت دینی در دنیای مدرن نیز تأثیر بسزایی دارد.

۴ در بخش «هدایت‌شناسی» به تحلیل فرایند ایجاد تغییر در اندیشه و رفتار آدمی و چگونگی شکل‌گیری اقناع در وی می‌پردازیم. شناخت این فرایند، در ارائه راهکارهای هدایت بسیار الهام‌بخش است.

۵ و بالاخره، بخش «راهکارها و اولویت‌ها» به شناسایی و ارائه راهکارهای هدایت در دنیای مدرن و تعیین اولویت‌های آن می‌پردازد. طبیعی است نحوه مدیریت آسیب‌ها، حل مسئله‌ها و چگونگی بهره‌برداری از فرصت‌ها و نقاط قوت نیز در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این بخش، همچنین به معرفی برخی بسترهای مناسب برای اجرایی کردن هر چه بیشتر و مؤثرتر راهکارها نیز توجه شده است.

بر این اساس، کتاب در سه جلد با عناوین و موضوعات محوری زیر تدوین شده است:

- ۱ جلد نخست: نقاط داغ (HotPoints) شامل فصول ۱ تا ۱۱ که ردیف نخست از جدول را پوشش داده است.
- ۲ جلد دوم: رویکردها، فرصت‌ها و نقاط قوت شامل فصول ۱۲ تا ۲۰ که ردیف دوم و سوم از جدول موضوع آن است.
- ۳ جلد سوم: راهکارها شامل فصول ۲۱ تا ۵۰ که دو ردیف باقیمانده از جدول را به بحث گذاشته است.

به نظر می‌رسد موارد زیر، برخی ویژگی‌های برجسته یا منحصر به فرد کتاب «نقشه راه هدایت در دنیای مدرن» در حوزه پژوهش و محتوا باشد:

- ۱ توجه به ساختار موزائیکی مخاطبان و طراحی و تولید «نقشه راه» بر اساس این واقعیت تعیین کننده (Fact).
- ۲ توسعه مفهوم تهدیدها و نقاط ضعف در الگوی تحلیلی SWOT به مفهوم Hot Point یا همان «نقاط داغ» که در نتیجه، پارامترها و عوامل بیشتری را به بازی گرفته و می‌تواند در تحلیل بهتر، کمک شایانی داشته باشد. این موارد در تصویر روبرو نمایش داده شده است:
- ۳ تلاش شده استقراء «نقاط داغ» با دقت، شواهد و مستندات کافی صورت گیرد تا مبنای عمل مستحکمی برای نقشه راه باشد. جای چنین فهرستی خالی به نظر می‌رسید.
- ۴ چرخ را نباید دوباره اختراع کرد. بر این اساس، در این نقشه راه به دیگر نقشه‌های راه پیشنهادی در قالب جریان‌های مختلف فرهنگی توجه ویژه شده است. هدف، بهره‌گیری از این تجربیات تاریخی و راهکارهای پیشنهادی آن‌ها در صحنه اجرا و عمل است. آشنایی با این جریان‌ها، برای هر نهاد یا فعال فرهنگی ضروری است. این مهم، تحت عنوان «نقشه‌های راه موازی و پرسش قرن» در کتاب عرضه شده که امکان عرضه مستقل راهم کاملاً دارا می‌باشد.
- ۵ در این کتاب، تحلیل و شناخت مدرنیسم با نگاهی پراگماتیستی و عمل‌گرایانه شکل گرفته است. این تحلیل با توجه به بعد هدایتی نقشه راه می‌تواند بسیار کارآمد و آگاهی‌بخش باشد. انفجار علوم تجربی، غلبه فلسفه اومانیسم و جایگزینی قدرت دولت‌ها با پنگاه‌های اقتصادی ابر سرمایه‌داری جهانی، «مثلث مدرنیسم» در دنیای جدید را شکل داده‌اند. سایه سنگین این مثلث در شکل‌دهی برخی از نقاط داغ برجسته، کاملاً هویداست.
- ۶ به نظر می‌رسد برای نخستین بار تأثیرات منفی رسانه در امر هدایت، از دو بخش «تکثیر مفاسد اخلاقی» و «ترویج شبهات اعتقادی» خارج شده و بعد پنهان و مؤثر دیگری با نگاه به تأثیرات فضای رسانه‌ای غالب، بر شخصیت انسان مدرن مورد توجه قرار گرفته است. از این ضلع سوم، با عناوین «**تربیت مدرن رسانه‌ای**» یا «**تربیت شبکه‌ای**» یاد کرده‌ایم.
- ۷ بسیاری از الگوهای تربیتی و نقشه‌های راه هدایت در دنیای مدرن بدون توجه جدی به معنا و مصداق هدایت در نگاه دین شکل گرفته است. **ارزش و اهمیت بنیادین محوریت پیروی از حجت معصوم خداوند و نقش محوری آن‌ها در امر هدایت نوعاً مورد غفلت قرار گرفته است.** تربیت بدون در نظر گرفتن محوریت این اصل، تربیت ضد دینی خواهد شد. تلاش شده در این (نقشه راه) این موضوع پایه و فوق‌العاده مؤثر، مورد توجه ویژه قرار گیرد.
- ۸ به درستی، موضوع «مخاطب شناسی» و «زمان آگاهی» شرط لازم و گریزناپذیر برای ارائه هر «نقشه راه» است. خوشبختانه، عموم نقشه‌های راه عرضه شده، به این موضوع توجه داشته‌اند؛ اما به نظر می‌رسد تا به حال، **مخاطب شناسی و معرفی عصر و زمانه ما از نگاه آسمان مغفول مانده است.** دین نیز تصویری راهبردی از دوران ما و شهروندان این زمان ارائه می‌دهد. مبانی دینی، عصر و زمانه ما را «عصر غیبت» و مخاطبان ما را «**یتیمانی مورد هجوم شیاطین**» می‌داند. قبول این واقعیت‌ها (Facts)، شکل هر نقشه راهی را دگرگون می‌کند. یکی از موارد متأثر از این موضوع، «احساس تزلزل و ناکارآمدی در آموزه‌های دینی» به‌ویژه در نگاه مخاطبان جوان است.
- ۹ دیدگاه‌های انسان‌شناسانه و روان‌شناسانه و تئوری‌های تغییر در آدمی، پایه ارائه راهکارهای هدایت قرار گرفته است. به نظر می‌رسد برای نخستین بار با استناد به مبانی دینی، به سه اقلان مطرح در فضای روانشناسی یعنی «**اقتناع احساسی، غریزی و عاطفی**» و «**اقتناع عقلی**» و «**اقتناع محیطی**» اقتناع چهارمی با عنوان «**اقتناع فطری**» اضافه و درهمان پارادایم به آن پرداخته شده است.
- ۱۰ تلاش جدی شده در هر راهکار پیشنهادی، برخی مصادیق اجرایی و عملیاتی آن نیز معرفی شود و یا نحوه ایجاد برنامه‌های اجرایی آن پیشنهاد گردند.
- ۱۱ یکی از مهم‌ترین مشکلات تبلیغ در دوران ما، اصل عدم استقبال و توجه مخاطبان به آموزه‌های دینی است. در نتیجه باید کوشید و به دنبال راه‌های جدید و جذاب جلب توجه و ویتترین‌های مناسب برای جذب، آموزش و هدایت محسوس یا نامحسوس بود و این فضاها را به نقاط آغازین تربیت، تعامل و گفتگو تبدیل کرد. از این مهم با عنوان «**ویتترین‌ها**» یاد کردیم که به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین ابتکارهای این «نقشه راه» باشد. ویتترین باید نوعاً مورد نیاز مخاطبان باشد. از آن مهم‌تر، مورد استقبال نیز قرار گرفته و توجه‌ها را به خود جلب کرده باشد. از همه مهم‌تر، تولید محتوای هدایتی در قالب آن ممکن باشد و بالاخره، نیاز مخاطب را فوق‌رغبتش فراهم آورد. در این نقشه به **هفت ویتترین** «مهارت‌های زندگی و اخلاق مدرن» و «سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی» و «شناخت ویژگی‌های دنیای جدید و ترندهای پیش رو» و «پرسش‌های زنده» و «تاریخ و جریان‌شناسی‌های هویت‌آفرین» و «معنویت، ویتترین مدرن جهانی» پرداخته شده و **تلاش شده نقشه راه هدایت بر اساس چهار نوع اقتناع و این هفت ویتترین ساماندهی شود.**
- ۱۲ تلاش شده غنا و تنوع منابع، مدارک و مستندات به‌گونه‌ای باشد که اقتناع کافی در مخاطب ایجاد کند. از این رو پی‌نوشت‌ها حجم نسبتاً زیادی از محتوای کتاب را در بر گرفته است.
- ۱۳ تلاش شده با همه جانب دیدن مسئله و توجه و تنوع موضوعات موجود در محتوا، از جمله منابع دینی، جامعه‌شناسی، روانشناسی، فلسفه و فلسفه علم، تعلیم و تربیت و مشاوره، علوم ارتباطات و سواد رسانه‌ای، آینده‌پژوهی، روش تحقیق، مدیریت راهبردی، مطالعات اجتماعی و تاریخی و... اقتناع کافی برای مخاطب در قبول محتوا فراهم آید.
- ۱۴ به یک معنا این «نقشه راه» فلسفه طراحی و تولید «بسته آموزشی دوران ما» است. با شناخت این نقش، جایگاه تک‌تک مباحث آن مجموعه روشن خواهد شد و مبلغین و فعالان فرهنگی با اشراف بهتری می‌توانند از آن مجموعه در پروژه‌های خود بهره‌مند شوند.
- ۱۵ این «نقشه راه» با ارائه فهرست‌های «نقاط داغ»، «مهارت‌های فرهیختگی»، «فرصت‌ها و نقاط قوت»، «ویتترین‌ها»، «الگوهای اقتناع»، «راهکارها»، «اولویت‌ها» و ... دست‌مایه مهمی برای شناسایی، هدایت (Coaching) مجموعه‌های مختلف فرهنگی شود و برنامه راهبردی و نسخه‌های سفارشی‌سازی شده‌ای (Customize) را برای هر یک از آن‌ها فراهم آورد.